

- **İbn Âbidîn, Hanefî Mezhebinde Fetva Usûlü (Şerhu Ukûdi Resmî'l-Müftî)**, thk., ter ve notlar: Sırrı Fuat Ateş, Konya 2016, 237 sayfa

Değerlendiren: Arş. Gör. Mahmut SAMAR*

İslam kültür ve ilmî mirasına dair kaleme alınan kaynak eserlerin büyük bir çoğunluğunun dili Arapçadır. Bu yüzden Arapça bilmeyenler, bu zengin ve köklü mirastan yeterince istifade edememektedir. Arapça dilini bilmeyenlerin bu köklü hazineden istifade etmesinin yolu, bu eserlerin onların anladıkları dilde tercüme edilerek yayınlanmasıdır. Nitekim Türkiye’de günümüze kadar orijinal dili Arapça olan birçok kaynak eser tercüme edilerek, ilgililerin istifadesine sunulmuştur. Bununla birlikte halen birçok eser tercüme edilmek için araştırmacıların ilgisini beklemektedir. Tanıtımını yaptığımız bu eser söz konusu ihtiyaca binaen Sırrı Fuat ATEŞ tarafından tercüme edilerek, ilim ehlinin istifadesine sunulmuştur.

Söz konusu kitap, son dönem Hanefî ulemasından İbn Âbidîn’in (ö.1252/1836) daha önce yetmiş dört beyit olarak kaleme aldığı *Ukûdü Resmî'l-Müftî* isimli manzumesi üzerine yaptığı bir şerhtir. Eser fetva usûlü, müftünün özellikleri ve müftünün dikkat etmesi ve/veya uyması gereken kurallar ile buna bağlı hususları konu almaktadır. İslam hukuk literatüründe bu alanda *Edebü'l-müftî*, *Edebü'l-kâdî* ve *Âdâbü'l-iftâ ve'l-kadâ* vb. isimlerle anılan birçok eser yazılmıştır. Ancak oldukça geç dönemde yazıldığı için İbn Âbidîn’in bu risalesi önceki eserlerin eksikliklerini tamamlama yönüyle ve kendine özgü metoduyla kaleme alınmış orijinal bir çalışmadır.

Bu risale, bir mukaddime ve iftâ usulüne dair önemli bahislerin ele alındığı elli iki başlıktan oluşmaktadır. Her başlıkta Hanefî mezhebi bağlamında fetvâ verme yöntemine dair önemli bahisler üzerinde durulmaktadır. Mercûh/zayıf görüşlerle fetva vermenin ve amel etmenin hükmü, fukahânın tabakaları, kendisiyle fetva verilmesi caiz olan ve olmayan kitaplar, fetva vermede aslî kaynaklara müracaat etmenin gerekliliği, mâhir bir hocadan ders almanın ve *zâhiru’r-rivâye* görüşlerle fetva vermenin gerekliliği, mezhepteki görüşlerin tabakaları, mezhebin kaynakları, Ebû Hanîfe’den gelen rivayet farklılıkları ve nedenleri, talebelerinin İmam’a muhalefeti ve mezhepteki farklı görüşler arasında izlenecek yöntem ele alınan başlıca konulardır.

* Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Ana Bilim Dalı, mahmutsamar@hotmail.com

Bundan başka mefhuma itibar edilip edilmeyeceği, kavil ile rivâyet arasındaki fark, örf ve kısımları ile örfün hükümlere dayanak olması, hem kaynaklar hem de fakihlerin mezhep içerisindeki hiyerarşisi, mezhep içi tahrîc, rivâyetler arası tertip, istihsanın kıyasa tercihi, zayıf veya başka mezhebin görüşüyle fetva verilmesi vb. hususlar da incelenmektedir.

Eserde fetva usûlüyle ilgili bahisler ele alınırken sık sık mezhebin aslı kaynaklarından alıntılar yapılmaktadır. Bu alıntıların içeriği yerine göre yönetime dair teorik bilgilerden veya konuyla ilgili somut örneklerden oluşmaktadır. Böylece teorik boyutlu meseleler somut hale getirilmektedir. Ele alınan meselelerin varsa istisnalarına da misaller vermek suretiyle dikkat çekilmektedir. Daha fazla bilgi aktarımına ya da ayrıntıya ihtiyaç duyulduğu yerlerde, müellifin kendisine veya başkasına ait bir kaynağa işaret edilerek yeterli bilgi edinmenin yeri gösterilmektedir. Yer yer fetva yöntemine dair başka mezhebe müntesip alimlerin görüşlerine de yer verilmektedir.

Hanefî mezhebi bağlamında fetva verme yönteminin konu edildiği bu risalenin farklı bölümlerinde üzerinde durulan ve dikkat çeken önemli hususlardan bazı örnekler sunabiliriz:

Bazı istisnalar dışında mezhepte tercih edilmemiş (mercûh) görüşlerle fetva verilmeyeceği konusunda icma vardır. Ebû Hanîfe'nin talebeleri (İmameyn ve diğerleri) gerçekte O'na hiçbir konuda ihtilaf etmemişlerdir. Kendisine ihtilaf ettikleri görüşler, mutlaka daha önce O'na ait görüşlerdendir. İlim mutlaka bir hocadan alınmalı ve sadece fıkıh kitaplarını okuyup, mütalaa etmekle yetinenlerin fetva vermeleri caiz değildir. Zaruret olmadıkça mezhebin ilk üç imamının ittifak ettiği bir görüşten başka bir görüşle amel edilmez, fetva verilmez. Bu cümleden olarak mezhepte sadece on yedi yerde Züfer'in görüşü zarurete binaen tercih edilmiştir. Delilini bilmeden İmam'ın (Ebû Hanîfe) görüşüyle fetva verilmesi caiz, hatta bazılarına göre bu vaciptir.

İbn Âbidîn'in bu risalesinde ayrıca mezhep imamları tarafından serdedilen ve farklı birkaç anlama geldiği için yanlış anlaşılma riski taşıyan birçok hususa açıklık getirilmektedir. Bunlardan biri "hadis sahihse benim mezhebim odur" sözüdür. Müellif bu hususta bazı nakillerde bulunduktan sonra, değerlendirmelerde bulunmaktadır. Nihayetinde ise bu sözün tamamen mezhep dairesinden çıkarmayacağı durumlara mahmül olduğunu ifade etmektedir. Ne anlamda söylendiği incelenen diğer bir ifade "nereden aldığımızı bilmeden görüşümüzle fetva vermek kimseye helal değildir" sözüdür. İbn Âbidîn, bu sözün iki manaya muhtemel olduğunu belirtmektedir. Birincisi, İmam'ın herhangi bir görüşüyle fetva verebilmek için, bu görüşün delilinin bilinmesi gerekmektedir. Ancak bu mukallitler için değil, müctehid olan müftüye özel bir durumdur. İkincisi, mezhep içi istidlalde bulananların tahrice dayanak

olan görüşün delillerini bilmeden bunu yapmalarının caiz olmadığı şeklindedir. Dolayısıyla bu sözün her durumda mezhepte müctehid olanlara yönelik olduğuna dikkat çekilerek, mukallidin delilini bilmeden mezhebin görüşlerini nakletmesinde bir beis olmadığını vurgulamaktadır.

Eserde Hanefî mezhebi özelinde hangi alanda mezhep imamlarının hangisinin görüşüyle amel edileceği hususu da ele alınmaktadır. Buna göre, ibadetlerde Ebû Hanîfe'nin, yargı ile ilgili konularda Ebû Yusuf'un ve miras konularında İmam Muhammed'in görüşüne göre fetva verileceği ifade edilmektedir. Ancak bunun mutlak olmadığı, fakat genel anlamda bu şekilde olduğuna dikkat çekilmektedir.

Eserin tercümesinde yer alan en önemli katkılardan biri, müellifin kime ait olduğunu belirtmediği görüşlerin mezhebin kaynaklarından tespit edilerek dipnotlara yeterli miktarda açıklama eklenmesidir. Mütercim bu izahları mezhebin meşhur kaynaklarından yararlanarak dipnotlara eklemiştir. Mesela “fetva vermede asli kaynaklara müracaat etmenin gerekliliği” başlığı altında hatalı nakillere verilen örnekler arasında “hac ibadetinden dolayı ücret almanın sıhhati” meselesi de yer almaktadır. Ancak müellif bu görüşe yer verirken “bazılarına göre” demekle yetinmiş, kime ait olduğunu belirtmemiştir. Mütercim bu meselenin Kâdîhan'ın *el-Fetâvâ'sı* ile İbn Nüceym'in *el-Eşbah*'ında ele alındığını tespit etmektedir. Ayrıca adı geçen eserlerde kastedilenin hacda yol masrafları karşılığında ücret alınmasının sıhhati olduğunu belirtmektedir (bkz. s.62, dp. 107).

Metinde geçen kapalı ve/veya özet tarzındaki ifadeler de mütercim tarafından açıklanmıştır. Mesela *el-Câmi'us-sağîr*'in te'lif edilme sebebi ele alınırken, İmam Muhammed'in hata ettiği altı meseleden söz edilmiş, fakat bunların hangileri olduğuna değinilmemiştir. Mütercim bu altı meseleyi *el-Bahru'r-râik*'ten naklederek dipnotlara ilave etmiştir.

Eserin tercüme edilip yayınlanması esnasında yapılan faydalı hizmetlerden biri de metin içinde adı geçen müellif ve eser isimlerinin dipnot vermek suretiyle tanıtılmasıdır. Ayrıca metinde geçen kavramların açıklanması ile nüshalar arası farklılığın belirtilmesi de ciddi bir çabanın ürünü olarak esere yapılan önemli katkılardandır. Bunlara ek olarak risalenin yazım süreci, önemi, içeriği ve müellifin faydalandığı kaynaklar ile tercümede izlenen yöntemin yer aldığı bir giriş bölümü de mütercim tarafından kaleme alınarak eserin baş kısmına eklenmiştir. Girişten hemen sonra da tercümesiyle birlikte yetmiş dört beyitlik manzumeye yer verilmiştir. Son kısımda ise mütercim, müellifin şerhte faydalandığı ve atıfta bulunduğu kaynaklara dair bir listeye yer vermiş, çeviride yararlandığı kaynakları gösteren bir bibliyografya düzenlemiştir. Mütercimin belirttiği üzere tercüme ve tahkik yapılırken üç nüsha karşılaştırılmış, fakat Karaçi nüshasının esas alınması şeklinde

bir yöntem izlenmiştir. Bütün bu emek ve hizmetler tanıtımını yaptığımız eserden daha çok istifade etmeyi sağlamaktadır.

Son olarak ciddi bir emeğin ürünü olan bu çalışmadan istifadeyi azami ölçüye taşıyacağını düşündüğümüz birkaç hususu belirtmeliyiz. Çevirisi yapılan bazı ifadelerin tam olarak Türkçeleştirilmediği görülmektedir. Mesela “Galib mukabilinde mağluba itibar edilmez” cümlesi böyledir (bkz. s. 129). Yine “Ben derim ki”, “Şunu bil ki” “hikaye etmek”, “el-‘..’de şöyle kayıtlıdır”, “sonra bil ki”, “senin için ortaya çıktı ki” gibi Türkçe diline ait olmayan ifade tarzlarına çokça rastlanmaktadır. Ayrıca tercüme metninde başlıklar numaralandırılmadan düzenlenmiştir. Bunun yerine başlıkların numaralandırılıp, ana ve alt başlıklar şeklinde düzenlenmesi esere zenginlik katacaktır. Bir başka husus da nadiren de olsa müellifin teorik olarak ele alıp misallerle somut hale getirmediği meselelerin örnek vermek suretiyle somutlaştırılması eserin anlaşılmasını kolay kılacaktır. Çünkü mütercimim bu çalışması sırf çeviri değil, tercüme ile birlikte bir tahkik çalışmasıdır. Mesela tashih edilen görüşler arası teâruzda izlenecek yöntemle ilgili bölümde tercih sebeplerine dair örnekler verilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Özverili bir çalışmanın neticesinde yayına hazırlanarak ilim dünyasına armağan edilen bu tercüme eserin sonraki baskılarında dikkat çekilen bu hususların göz önünde bulundurulması eserden istifadeyi azami boyutlara taşıyacaktır. Teorik-teknik bir eserin çevirisi olması hasebiyle kitabın birinci baskısında birtakım noksanlıkların görülmesinin kabul edilebilir olduğunu da belirtmeliyiz. Her şeye rağmen alanıyla ilgili önemli bir boşluğu dolduran ve önemli bir görev ifâ eden bu eserin Ateş tarafından tercüme ve tahkik edilerek yayınlanması ilim dünyası açısından bir kazanımdır.